
Vanja Sutlić, *Predavanja o Nietzscheu*, priredio Damir Barbarić (Zagreb: Matica hrvatska, 2022), 174 str.

Poput ostalih djela Vanje Sutlića i ova knjiga – donoseći predavanja koja je na temu Nietzscheove filozofije Vanja Sutlić držao na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu u travnju 1977. – svjedoči o tomu da je samo sraz s poviješću filozofije element u kojemu se primjereno odmjerava veličina njegova filozofiranja. U tom srazu izlazi na vidjelo da svojim cjelokupnim filozofijskim habitusom Sutlić pripada redu bitnih mislilaca. To su oni koji, jednostavno rečeno, misle bit ili ono bitno. Ali stvar je u tomu da bitni mislioci misle bit u jednom posve izuzetnom smislu. Misleći bit oni zapravo nastoje oko mogućnosti da se samo mišljenje biti zbiljski potvrdi i tako reći “dogodi” kao bitno zbivanje biti same. Takvih je, kao što se može pretpostaviti, malo.

Dotični visoki karakter Sutlićeva mišljenja biva jasno uvažen već u razmjerno kratkom, ali upadljivo detaljnom i informativnom “Predgovoru priređivača” (7–11), Damira Barbarića, koji se priređivanjem ovoga izdanja ponovno potvrđuje kao jedan od najzaslužnijih, ako ne i upravo najzaslužniji za promicanje i očuvanje filozofijskog nasljeđa Sutlićeve misli u našoj sredini.¹ Nemoguće je previdjeti da je predgovor napisan s preciznošću kakva je, pogotovo u nas, posve neuobičajena u izdanjima ove vrste. Podatci o podrijetlu, nastanku, intencijama i konačnom sadržaju rukopisa, o njegovim mijenama i dosadašnjim oblicima pohrane, naposljetku o postupanju pri pripremi teksta za tisak – sve se to ovdje iznosi s takvom filologijskom skrupuloznošću kao da se, napola u šali rečeno, radi o prvotisku novootkrivenog papirusnog teksta s dosad nepoznatim rukopisom nekog Platonova dijaloga.

¹ Usp. između ostalog: D. Barbarić, “Bezdana i demonska snaga”, *Borba*, 23–24. prosinac 1989; D. Barbarić, “Čuvar otmjena duha”, *Vjesnik*, 15. prosinca 1990; D. Barbarić, “U intermezzu svjetova”, u Barbarić, *Varia philosophica* (Zagreb: Demetra, 1992); D. Barbarić, B. Drbohlav, D. Savić (ur.) *Vanja Sutlić: uvod u povijesno mišljenje. Hegel – Marx* (Zagreb: Demetra, 1994); D. Barbarić, “Filozofija kao neotklonjivi poziv”, *Zarez*, br. 11, 11. studeni 1999; D. Barbarić, “U intermezzu svjetova. Uz djelo Vanje Sutlića”, u Ž. Paić (ur.), *Izgledi povijesnog mišljenja: zbornik radova povodom osamdesete obljetnice rođenja Vanje Sutlića* (Zagreb: Antibarbarus, 2006); D. Barbarić (ur.), *Vanja Sutlić: predavanja o Hegelu (1968–1969)* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2016); D. Barbarić (ur.), *Prema povijesnom mišljenju: uz djelo Vanje Sutlića* (Zagreb: Matica hrvatska, 2016); D. Barbarić, “Svjetski duh i povijest naroda”, u *Prema povijesnom mišljenju*, 205–218; organizacija filozofijskog simpozija *Povijesno mišljenje u obzoru suvremene filozofije. U povodu 90. obljetnice rođenja Vanje Sutlića*, Odjel za filozofiju Matice hrvatske, Zagreb, 20. ožujak 2015.

Takvo, umnogom neuobičajeno postupanje biva međutim posve opravdano onim što nakon “Predgovora” slijedi. A slijedi deset predavanja (13–170) čiji karakter načelno naznačuje već “Kazala imena” (171–174) koje je također sastavio Damir Barbarić. Iz “Kazala” je posve razvidno da se u sučeljenju s Nietzscheovim filozofiranjem Sutlić sučeljava s čita-
vom poviješću filozofije, ne bi li se na taj način koliko je moguće izborio ponajprije s vlastitom mišlju, onom oko koje je ustrajno nastojao pod imenom “povijesnoga mišljenja”.

Predavanja očekivano započinju prikazom Nietzscheova života i djela, duhovne situacije u kojoj se razvija njegova misao, tzv. “faznosti” tog razvoja, aforističke forme izričaja i rane recepcije djela. Taj dio je razmjerno kratak i Sutlić brzo prelazi na ono što, barem po intenciji, ima činiti glavninu sadržaja u knjizi. Riječ je o izlaganju triju po Sutliću najmjerodavnijih interpretacija Nietzschea – Heideggerovoj,² Finkovoj³ i Vollkmann-Schluckovoj.⁴ Vrijeme je pokazalo da taj izbor nije bio nimalo slučajan. Teško je naime zamislivo da bi imalo dorasliji susret s Nietzscheovim filozofiranjem još i danas mogao ne respektirati dosege tih triju interpretacija. U zamjetno manjem obimu Sutlić će pažnju posvetiti i Löwithu⁵ te Müller-Lauteru,⁶ uzimajući ih pritom obojicu u prevladavajuće negativnom kontekstu. Prema kraju predavanja međutim sve masivnije u prvi plan dopijeva Marxova misao, koju Sutlić sagledava pod vidom “bitne srodnosti” (120) s Nietzscheovim mišljenjem, nastojeći u osloncu na tu srodnost koliko je moguće do riječi dovesti ono do čega mu je zapravo u čitavom poduhvatu oko Nietzschea i stalo – vlastitu misao “pregorijevanja” metafizike (117) i mogućnosti novog “povijesnog sklopa” (159). U dotičnom kontekstu Sutlić nastoji oko dviju povezanih stvari – on hoće pokazati filozofičnost Nietzscheove misli kao i ono u čemu se sastoji prevladavanje metafizike u Nietzschea.

Što se tiče prvoga, riječ je o svojevrsnoj “refilozofikaciji” Nietzscheove misli (29), koja se sastoji u tomu da se nasuprot kako tada tako i danas

² Sutlić se uglavnom ograničava na Heideggerov tekst *Nietzsches Metaphysik*, sada u M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, sv. 50, hrsg. von P. Jaeger (Frankfurt am Main: Klostermann, 1990), 1–87 (M. Heidegger, *Nietzscheova metafizika*, priredio i preveo Š. Vranić (Zagreb: Visovac, 1994)). Usp. i: Nietzsche, sv. I–II (Stuttgart: Pfullingen, 1961).

³ Usp. E. Fink, *Nietzsches Philosophie* (Berlin: Kohlhammer, 1960) (E. Fink, *Nietzscheova filozofija*, preveo B. Despot (Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1981)).

⁴ Usp. K.-H. Vollkmann-Schluck, *Leben und Denken: Interpretationen zur Philosophie Nietzsches* (Frankfurt am Main: Klostermann, 1968).

⁵ Usp. K. Löwith, *Nietzsches Philosophie der ewigen Wiederkehr des Gleichen* (Stuttgart: Kohlhammer, 1956).

⁶ Usp. W. Müller-Lauter, *Nietzsche. Seine Philosophie der Gegensätze und die Gegensätze seiner Philosophie* (Berlin/New York: De Gruyter, 1971).

uvriježenim pokušajima da se ta misao istumači iz aspekta pjesništva, filozofije života, kritike kulture ili psihopatologije ona u cjelini svede na metafiziku. Dotična sistematizacija pobliže se ogleda u određivanju cjeline Nietzscheova mišljenja u pojmovnom sklopu koji pripada “pete-rostruko jedinstvenoj biti metafizike”, a koji sklop čine pojmovi bića kao bića (= volja za moć), bitka tog bića u cjelini (= vječno vraćanje jednakog), istine tog bića (= pravednost), povijesnosti te istine (= nihilizam) i čovjeka kao bića koje odgovara toj istini (= nadčovjek) (54–55; usp. 30). Tu raščlambu Sutlić preuzima od Heideggera, kod kojega ona biva po prvi put mjerodavno izvedena, dok se, tako Sutlić, Fink i Vollkmann-Schluck uz njezino više ili manje eksplicitno zadržavanje ipak ograničavaju na pojedine njezine momente.

Ovdje naravno nije niti moguće niti potrebno ulaziti u potankosti Sutlićeve interpretacije dotičnih interpretacija Nietzschea. U metodološkom smislu dovoljno je uputiti na to da on za svaku od njih nastoji iznaći i koliko je moguće precizirati misao koja u njoj čini osnovu metafizičke refilozofikacije. U Finka će mu se tako ta misao otkriti u pokušaju da se Nietzscheovi temeljni pojmovi razumiju u klasičnom kontekstu četiriju transcendentalija. Kod Heideggera je, kako je rečeno, riječ o mjerodavnu sistematiziranju Nietzscheova filozofiranja u pet navedenih pojmova, pri čemu se čitava interpretacija bitno šire postavlja nego što će biti postavljena u Finka. Kod Vollkmanna-Schlucka pak, i to Sutlić višekratno naglašava u pozitivnom smislu, u prvi plan dospijeva, također Heideggerom inspirirana, misao da se temeljni Nietzscheovi pojmovi mogu primjereno razumjeti samo pod vidom života, tim naime da je život kao volja za moć stvaralačko–razaralačka sila koja samu sebe stječe i potvrđuje u nezaustavljivu poliperspektivističkom sebezprevladavanju.

Valja reći da ovakvo taksativno nabranje nosivih interpretativnih smjernica koje pri analizi dotičnih interpretacija Sutlić stavlja u prvi plan ni izdaleka ne otkriva misaono bogatstvo koje odlikuje njihovo izlaganje. Mnogo toga tu izlazi na vidjelo, ponešto čak sasvim usputno, gdjekad u formi opuštene i tek naoko nevezane duhovite opaske – što između ostalog daje za pravo i jednom izrečenoj tezi da je Vanja Sutlić “bio jednostavno najbolji predavač što ga se na jugoslavenskim univerzitetima moglo čuti”.⁷ Poznavatelju stanja istraživanja Nietzscheove filozofije tako neće ostati skriveno da je Sutlić – uz nedvosmisleno naglašavanje sklonosti Nietzscheove sestre falsificiranju – ipak donekle obazriv spram

⁷ Ž. Puhovski, “U dubinama nezadovoljstva”, u B. Jurinić (ur.), *Sve je samo putovanje: razgovori s Vanjom Sutlićem. Hommage 1989–1999* (Zagreb: Irida, 1999), 171.

kompilacije koju su pod imenom *Volja za moć* sačinili ona i Peter Gast, a koja je naišla na danas uglavnom prihvaćenu kritiku Karla Schlechte. Sutlić nadalje ne propušta naglasiti važnost koju je Nietzsche pripisivao Boškoviću te posve jednoznačno i faktografski utemeljeno zastupa i danas još donekle prijepornu tezu o tome da na Zaratustrina usta govori zapravo sam Nietzsche. Na Heideggerovu tragu i na temelju Schlechtinih istraživanja te drugih kritičkih izdanja Sutlić će nedvosmisleno naglasiti važnost Nietzscheove ostavštine, kao što će se i posve suvereno upustiti u određenje biti tehnike na pozadini volje za moć, tj. kao volje koja neće ništa nego još samo samu sebe – što je teza za koju danas ni u nietzscheanskim ni u nenietzscheanskim, uopće u nikakvim krugovima ne postoji ni minimum spekulativne snage.

U širem povijesno-filozofijskom smislu nedvojbeno su vrijedni kratki ali sasvim mjerodavni ekskursi vezani uz Hegela i, poglavito, kasno Heideggerovo mišljenje, čija je recepcija tada i u Njemačkoj bila umnogom još u povojima. Jasno se pritom može nazrijeti važnost koju će Heideggerovo mišljenje “zgode” ili “prigode” (*Ereignis*) imati za u Sutličevu filozofiranju upravo središnje nastojanje oko “povijesnog mišljenja” – kao, usput rečeno, možda jedino misaono nastojanje u nas za koje bi se u okviru strože analize moglo bez grižnje savjesti ustvrditi da je riječ o istinskim platonovskim erosom nošenom, genuino filozofijskom dohvaćanju i razrađivanju jedne posve navlastite i fundamentalne filozofijske, čak transfilozofijske ideje. Mnogima će s druge strane zacijelo biti zanimljive česte, danas dobrim dijelom vjerojatno jedva razumljive, a svakako temeljito promišljene i u najmanju ruku još uvijek instruktivne opaske na račun onodobnog razumijevanja Marxa – poglavito u pogledu još i (ili možda tek?) danas aktualnog smisla otuđenja, mogućnosti umjetnosti u svijetu liberalne ekonomije, filozofijske nedoraslosti Frankfurtske škole, plitkosti nekih od najvažnijih teoretičara Marxove misli itd. U kontekstu Sutličeve uvijek iznova potvrđivane iznimne osjetljivosti za jezik i primjereni izričaj vrijedi pak, između ostalog, ukazati na etimologijsku mini-bravuru na tri stranice vezanu uz riječ “sloboda”.

Općenito se s obzirom na cjelinu deset predavanja sabranih u knjizi može reći sljedeće: Platon i Aristotel, Kant, Schelling i Hegel, jednako kao Descartes, Schopenhauer, Kierkegaard, Marx, Nietzsche i Heidegger, kao i mnogi drugi... svi oni jednakopravno dospijevaju do riječi kao sugovornici u Sutličevu nastojanju da refilozofikacijom Nietzscheove misli dospije do njezine metafizičke supstancije. Pitanje je, međutim, zašto je tome tako. Odakle potreba za što jednoznačnijim i sistematičnijim usređštenjem Nietzscheova mišljenja u metafizici?

Sutlićevo svođenje Nietzscheove misli na metafiziku vođeno je nastojanjem oko uvida u opravdanost i ispravnost Nietzscheova samorazumijevanja kao onoga koji “filozofira čekićem”, naime onoga koji obznanjenjem “smrti Boga” zadaje krajnji udarac nihilizmom odavno već ispražnjenom načinu da se živi, ujedno naznačujući mogućnost epohalnoga otvaranja jednog posve novog svjetsko-povijesnog horizonta. Dotični rušilačko-stvaralački čin tiče se naime dovršenja i prevladavanja – sutlićevski rečeno: “pregorijevanja” – jednog posve određenog svijeta – onoga kojemu je korijen u metafizici sa svim njezinim polit-ekonomijskim, znanstveno-tehnologijskim i religijsko-teologijskim, prvenstveno kršćanskim, implikacijama.

U sučeljenju s mjerodavnim refilozofikalizacijama Nietzscheova filozofiranja u Heideggera, Finka i Vollkmanna-Schlucka Sutliću je tako do zajedničkog napora oko uvida u to je li u tom filozofiranju uistinu na djelu dovršenje jedne specifične, naime metafizikom otvorene cjeline onoga što jest i, ako jest, kako to dovršenje stoji s obzirom na mogućnost novog i drugog, nemetafizičkog početka. Tezu o Nietzscheovu prevladavanju i izlasku iz metafizike, koju u tom kontekstu zastupa Fink prepoznavajući nemetafizičnost Nietzscheova mišljenja u pojmu igre Sutlić pritom kritički dovodi u pitanje, proglašavajući tezu o “igri kao simbolu svijeta [...] tek još jednom metafizičkom interpretacijom” (47). S obzirom pak na poznati Heideggerov stav da se metafizika u Nietzscheovu filozofiranju dovršava kao metafizika subjektivnosti, pri čemu Nietzsche svojom tezom o volji za moć još uvijek ostaje njezinim “zarobljenikom” (63), Sutlić, također kritički, primjećuje da zastupajući “radikalnu cezuru” metafizičkog i nemetafizičkog mišljenja Heidegger “ne vidi” da je dovršenje ujedno i rađanje novog (154) te da posljedično, crpeći iz ranogrčkog pjesništva, mogućnost drugog početka stavlja u zadaću samo velikih pjesnika i mislilaca (158 i d.).

Sutlićevo nastojanje oko pregorijevanja metafizike, kao nastojanje oko uvida u njezino dovršenje u Nietzschea i u s tim dovršenjem povezanu mogućnost povijesno-epohalnog otvaranja nove, nemetafizičke, mogućnosti da se bude i iskušava to biti, u bitnom se smislu otkriva upravo u razlici spram dotične Heideggerove ocjene: “Ne pojedinac,” – kako glasi jedna od nosećih rečenica u knjizi – “ne tek mislilac ili pjesnik, nego čovjek u svojoj ljudskosti samom silom onto-tehnologijske osnove povijesti stoji pred pitanjem da li doista biti ili propasti” (159). Drugim riječima, pregorijevanje metafizike Sutlić hoće na Nietzscheovu, a to za njega, unatoč svim razlikama, znači i Marxovu tragu misliti kao zbiljsku mogućnost čovjeka kao čovjeka, takvu naime, koja se zahvaćajući čovjeka

u njegovoj krajnje navlastitoj i jednokratnoj pojedinačnosti ima dogoditi kao o njemu samom neovisno, a bez njega nemoguće otvaranje svega što jest i može biti u novoj istini.

Pri raščišćavanju i utemeljenju te misli u sučeljenju s Nietzscheovim filozofiranjem Sutlić u okviru tri tematizirane refilozofikacije najbližeg sugovornika nalazi u Vollkmann-Schlucku, prepoznavajući u njegovoj interpretaciji “korak naprijed” u odnosu na Heideggerovu, a pogotovo Finkovu. Odlučujući element Vollkmann-Schluckove interpretacije Sutlić vidi u tomu da se tezom o volji za moć kao bitnom zbivanju života cjelokupna metafizička onostranost svodi na apriornu tj. neprekoračivu ovostranost života, čije gibanje time izlazi na vidjelo kao svojevrsno imanentno transcendiranje, tj. sebenadmašivanje i sebezavlđavanje koje nikada ne može preko sebe, u neki nad-tjelesni svijet, nego pri svoj svojoj ekstatičnosti uvijek ostaje ono samo (usp. 90 i d.). Dotično razumijevanje, kojim se razlika biti i pojave, bitka i bivanja, unutrašnjeg i vanjskog, umskog i tjelesnog itd. ukida u identitetu *a priori* ovostranog rasta volje za moć, pokazuje se višestruko važno u Sutlićevu razumijevanju i tumačenju Nietzschea.

Kao prvo, Sutlić tu prepoznaje filozofijski korijen Nietzscheove misli vječnog vraćanja jednakog. Teza o životu kao volji za moć implicira naime da život, rastući nad sama sebe – iskušavajući se i eksperimentirajući sa samim sobom iz različitih očista – u svakom trenutku uvijek već biva povratno bačen i vraćen na samoga sebe kao apriornu ovostranost. Otuda mu međutim, kao cjelini tog kretanja, zapravo bivanja, pripada neiskorjenjiva nihilistička besmislenost, dok sva smislenost biva ograničena na vrjednosno svagda ograničene i jednokratne, tj. konačne perspektivističke nabačaje: “Bivanje”, tako Sutlić, “prema definiciji ima smisla samo u perspektivi, to znači s ovog ili onog stajališta kao točke gledanja. U cjelini zbivanja ne postoji smisao, kao što u njoj nema ni vrijednosti” (23).

No, Sutliću ujedno ne ostaje skriveno da dotičnim usredištenjem onostranosti u ovostranost i pripadnim ukidanjem njihove razlike – što Nietzsche mjerodavno misli u zahtjevu za “povratkom Zemlji” – život biva oslobođen u svojoj bitnoj, samo i upravo njemu inherentnoj lakoći. Riječ je o tomu da se ono od svega slobodno bezuvjetno, koje je metafizika tradicionalno izmještala u transcendenciju, sada pripisuje životu samom, koji se u tom smislu otkriva kao sloboda bezuvjetnog sebezapočinjanja u razlike unutrašnjeg i vanjskog lišenu otvaranju vlastitih perspektiva. Iskustvo te slobode, koju Sutlić na Marxovu tragu misli i kao bit rada (usp. 139, 141, 147), prožima čitavo Nietzscheovo središnje djelo *Tako je govorio Zaratustra* te do riječi dolazi ponajprije kao “ples”.

Poznavatelju Sutlićeva djela neće naravno biti teško u istumačenju volje za moć kao bezuvjetno slobodnog, *a priori* ovostranog otpuštanja života u perspektivističkim horizontima, do kojega istumačenja on dopijeva prosljeđujući osnovne crte Vollkmann-Schluckove interpretacije, prepoznati uporište za njegovo vlastito nastojanje oko povijesnoga mišljenja, kako ga on već razvija na tragu Heideggerova kasnog promišljanja “prigode” i Marxove teze o realizaciji rada kao slobode. Refilozofikacija Nietzscheove misli ima dakle raščistiti i osigurati to uporište dovodeći do uvida u to da je metafizičko razumijevanje bitka moguće razumjeti kao jednu perspektivu volje za moć, tj. kao jednu mogućnost povijesno-epohalne otvorenosti cjeline onoga što jest i može biti, koja je kao takva jednokratna i utoliko “pregoriva”. Taj uvid u život kao *a priori* slobodno i svagda konačno samoomogućenje mogućnosti kao takve otkriva po Sutliću ono transmetafizičko i nemetafizičko Nietzscheova mišljenja (161).

Sutliću je sad dakle sve na tomu da u horizontu Nietzscheova filozofiranja i na pozadini srodnosti tog filozofiranja s Marxovim i Heideggerovim sagleda i odredi – točnije rečeno: svojom vlastitom mišlju dalje misli i tako pripremi i omogući – mogućnost kako dovršenja metafizičke epohe u njoj samoj tako i njena pregorijevanja u slobodnom otvaranju novog povijesnog sklopa. U tom kontekstu valja istaknuti dvoje.

Ključnu određenost metafizičkog mišljenja i njime otvorene epohe nalazi Sutlić u isključivoj upućenosti tog mišljenja na biće ili ono što jest. “Određujući biće kao biće, metafizika se bavi bićem, a ne onim ništa” (162), lapidarno ustvrđuje Sutlić ciljajući na Aristotelovu odredbu prve filozofije kao ontoteologije. U negativnom otklonu ono nemetafizičko pritom se naravno ocrtava na pozadini svojevrsne neraskidive suodređenosti bitka i ničeg, na koju Sutlić ukazuje između ostalog i opetovanim upućivanjem na Spinozinu odredbu determinacije kao negacije. Jasnu međutim, ne tek negativnu, nego u najvišem smislu pozitivnu naznaku nemetafizičkog mišljenja on prepoznaje u koncepciji volje za moć, ukoliko volja za moć upravo u tom ništa ima “najvišu akcentuaciju, najviše ograničenje [i] najviše definiranje” (isto). Kao čisti element volje za moć ono ništa otkriva se naime ne drugdje do u lakoći slobodnog eksperimentiranja života sa samim sobom u beskonačnoj razlici perspektivističkih izvanjštenja moći. Riječ je o onom ništa bezuvjetnog sebezapočinjanja, koje, nemajući temelj ni u čemu, biva nošeno ništavnošću kao svojim najvlastitijim elementom (57). Utoliko se ono ništa Sutliću naposljetku otkriva u svojevrsnom “intermezzu” koji pripada slobodnoj otvorenosti života za individuiranje vlastitih povijesno-epohalnih mogućnosti.

Mogućnost dovršavanja i pregorijevanja metafizike kao epohalne otvorenosti bitka korijenit će se otuda za Sutlića u tomu da se metafizika, a time i njom otvorena povijesna epoha, tako reći dovuče – Sutlić kaže: “usuče” – u ono ništa kao bezuvjetno slobodni korijen svjetsko-povijesnog epohalnog otvaranja. Za Sutličevu eksplikaciju pritom je važno, i to je drugo što ovdje treba naglasiti, da se taj korijen onog povijesnog ne može zahvatiti na taj način da ga se znanstveno-teorijski proučava kao neki za sebe stojeći predmet istraživanja. Apriorna navraćenost cjeline zbivanja u neprekoračivo zbivanje ovostranosti, kao središnji moment volje za moć, zahtijeva da se i samo mišljenje pojmi kao moment ovostranog zbivanja, štoviše kao njegov navlastiti, tako reći upravo najživlji, naime otvarajući, rađalački i dopuštajući element. Povijesno mišljenje nije izvanjsko povijesnom zbivanju: misleći povijesno-epohalnu individuaciju u onom ništa kao njezinu slobodnu korijenu, ono se u smislu izvornog kazivanja ima omogućiti kao element te individuacije same. Da pak time u ono ništa biva izmaknuto i u pitanje postavljeno i mišljenje samo – ili točnije: i mislilac sam – neuklonjiva je, i to upravo središnja, egzistencijalna implikacija povijesnog mišljenja.

Da je Sutlić mislilac od formata, da je bitni mislilac, izlazi na vidjelo ponajprije u tomu što kod njega – kao i primjerice kod Platona, Aristotela, Schellinga, Nietzschea ili Heideggera – filozofiranje, gonjeno vlastitom nužnošću, dolazi do točke u kojoj se, prekoračujući samo sebe, radikalno pita o sebi samom te biva do u vlastiti korijen pogođeno zastrašujućom svijesću o nužnosti vlastita utemeljenja – naime ne u nekom formalnom, spoznajnoteorijskom, nego u najradikalnijem egzistencijalnom smislu. Ono što kao najteže izlazi na vidjelo u kontekstu povijesnog mišljenja isto je što se kao najteže pomalja i u Nietzschea – to je strahovita svijest o posve slobodnoj, a gotovo neizdrživoj odgovornosti mislećeg individuuma za cjelinu svega što uopće jest i može biti: „Život se mora usukati do jedne jedine točke da bi imao sve ili ništa. Posljednje pitanje filozofije je upravo to pitanje sve ili ništa, ne jedno i sve, nego sve-jedno ili ništa“ (160).

PETAR ŠEGEDIN

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54, 10000 Zagreb

psegedin@ifzg.hr

doi: <https://doi.org/10.26362/20230105>